

BEVEZETÉS

Könnyű új magyar szót alkotni, mert szavainknak egyszerű a szerkezete. Míg az indoeurópai nyelvek fogalmi nyelvek, amelyekben a fogalom és a szó alakja között nincs szorosabb megfeleltetés, a magyar nyelvben a szó alakja és jelentése között egyértelmű a kapcsolat.

Ez a kapcsolat a szóképzés rendszerén alapul. A magyar szókincs sokmillió szava kb. kétezer gyökre épül. A gyök a szótaghoz hasonló, csak egy magánhangzót tartalmazó elem, de a szótag csak bizonyos feltételek esetén lesz azonos valamely gyökkel. Míg a szótag zenei, verstani egység, addig a gyök eredetileg önálló szó, sok még jelenleg is az és többségüknél ma is felismerhető az eredeti jelentés.

Nyelvünk szavaink felépítése egyszerű szabályt követ, a gyökhöz képzőket ragasztunk. Első helyre az a gyök kerül, amely a fogalom legfontosabb, leginkább általánosnak vehető jellemzőjének felel meg és az utána következő képzők mind jobban szűkítik a jelentéskört. Emiatt az azonos vagy hasonló gyökökkel kezdődő szavaink rokon jelentésűek és a magyar szókincs szóbokrokba csoportosul. Ha szókincsünket számítógépbe vinnénk, a szóbokrok mintázatát, eloszlását egyszerű matematikai kapcsolatokkal írhatnánk le [1].

A nyelvújítási mozgalom sikere a gyökrendszeren alapult. Bolyai Jánosban a gyökrendszer hatására ébredt az a meggyőződésévé váló gondolat, hogy a nyelvben matematikai törvényszerűségek rejtőznek, amelyek csak azért nem nyilvánvalóak, mert a nyelvfejlődés elfödte azokat. Felismerte a magyar nyelv gyökalapú szerkezetében rejlő tökéletes kifejezési lehetőségeket. Nekilátott és sokat fáradozott a tökéletes nyelvvé alakított, így világnyelvvé tehető magyar nyelv kidolgozásán. Mivel egyszerűbb eszközzel, a matematikai logika módszereivel dolgozott, sokat kellett faragnia, egyszerűsíténie a magyar nyelv szókincsén és nyelvtanán. Rájött arra, hogy a nyelv megértéséhez összetettebb, addig még kidolgozatlan matematikai eszközökre lenne szükség. Megsejtéseivel az információelmélet előfutárának is tekinthető [2].

Közhelynek számít, hogy a nyelvek egyenértékűek, egyik sem különb a másiknál és mindenki számára az anyanyelve a legkedvesebb. Ez utóbbi bizonyosan igaz, az előbbi viszont nem mond sokat. Lentebb tárgyaljuk, hogy mivel a gyökalapú nyelv szókincse szóbokrokba csoportosul, az ilyen nyelvet anyanyelvként beszélő több területen előnyt élvez. Mindez a közösség, a nép észjárásában és jellemzőiben is megnyilvánul.

GYÖKRENDSZER ÉS BESZÉDFELDOLGOZÁS

Legfontosabb emberi tanulás módszer az utánzás, a minták átvétele. Ez nem tudatos tevékenység, a csecsemő, a gyermek, de még az idős ember is anélkül, hogy észrevenné, önkéntelenül veszi a mintát másokról. Gondolkodásunk alapeleme a mintázatok elemezése, azonosítása és összevetése. Mivel az agykéreg beszédközpontja a szóalakok mintázatának összehasonlító elemzésével azonosítja, hívja elő a megfelelő fogalmakat és képeket, a szóbokrokhoz tartozó szavakat az elme könnyen és gyorsan értelmezi. Emiatt nyelvünk jól illeszkedik agykérgünk beszédfeldolgozó rendszeréhez. Akár célszerszámmhoz is hasonlíthatjuk, segítségével könnyen, egyértelműen és tisztán meg tudjuk érteni egymást.

Mit jelent a gyökrendszer léte? Nézzük például a 'fog' szavunkat, amely egy nyelvünk sokszáz gyöke közül. Az ehhez kötődő szépszámu szavunk, mint fogad, fogadó, fogadós, fogás, fogadalom, fogalmaz, fogalom, fogan, foganatosít, fogantyú, fogas, fogdos, fogékony, fogház, foghegyről, foglal, foglalkozás, foglaló, fogó, fogócska, fogoly stb. mind mást jelent, de magukban hordozzák az eredeti, képszerű tartalmat. Valamennyi magyarnak tekinthető szavunk így épül fel.

Hogy mivel járhat a meg nem gyökeresedett, szóbokor nélküli, magányos idegen szavak használata, példázza ezt a következő két kifejezés: találó fogalom, adekvát koncepció. Bár a beszélő számára ugyanazt jelenthetik, de a két kifejezést feldolgozó agykérgi folyamat között jelentős a különbség. Az első, a magyar kifejezés mögött rögtön ott van a tudati képi megjelenítés és az egymáshoz kötődő rokonszavak ezrei segítenek az értelmezésben. Ez független attól, hogy a gyökelméletnek megfelelően tanítják-e a nyelvtant, mert a beszéd feldolgozása tudatszint alatti folyamat. A második esetben, az adekvát koncepció értelmezéséhez mindkét szóhoz fel kell deríteni, milyen szókapcsolatokhoz kötődnek. Ha ilyeneket nem, vagy alig ismerünk, nem értjük, mit mondtak nekünk. Ha pedig csak ritkábban

találkoztunk ilyen szókapcsolatokkal, bizonytalan, mit jelent a szó. Rendszeresen olvasok a világhálón angol hírleveleket és vitalapokat. Feltűnő, mennyire sokat kell foglalkozniuk azzal, melyik szó pontosan mit jelent. Mint nemrég két, általam régóta tisztelt, igen éles elméjű ember azért nem értette egymást, mert ahogy végül kiderült, mást-mást értettek a logical és rational szavakon. Mindketten ugyanarra a két fogalomra gondoltak, csak hogy amelyikre az egyik a logical szót használta, arra a másik a rational kifejezést alkalmazta és fordítva. Az efféle zavarosság itthon is jellemző a logikus és a racionális kifejezést használók eszmecseréjére. Ha a megfelelő magyar szavakat, az okszerűt és az ésszerűt alkalmaznák, nem lehetne félreérteni a másikat.

Természetesen más nyelvekben is találhatók szóbokrok, gondoljunk például az idegen eredetű gén, generál, generáció stb. szavakra. A szóbokrok az európai nyelvek közül, szavainknak a többitől különböző szerkezete miatt, a magyarban a legterebélyesebbek, annyira, hogy lefedik a szókincsünket. Ha megnézzük a magyar-angol nagyszótárt[3], például az 'egy'-gyel kezdődő szavak több mint 13 oldalt töltenek meg. Az angol megfelelők csaknem a lehető legváltozatosabbak. Az angol-magyar szótárban az első szótag egybeesése csak hangzásbeli, a megfelelő szavak jelentése között az esetek nagy többségében véletlenszerű. Nem ennyire kifejezetten, de hasonló a helyzet a többi mai indoeurópai eredetű nyelvvel is. Az idegen és idegen eredetű szavak használatának kerülése a tanításban különösen fontos kérdés. Ha az óvónő, a tanító, a tanár, a főiskolai, egyetemi oktató valamit meg akar magyarázni, értetni, a szóhasználaton nagyon sok múlhat. Ha magyar nyelven magyaráznak, a kisgyerek, a tanuló, a hallgató számára megtakarítják az idegen vagy idegen eredetű szavak tudati feldolgozásával járó többletterhelést, továbbá elkerülik a homályt, a félreértéseket és pontatlanságot.

GYÖKRENDSZER ÉS ALKOTÓKÉPESSÉG

A gyökrendszerű anyanyelvűnek komoly esélye van arra, hogy összefüggéseket fedezzen fel,

eredeti ötlete legyen, felismerjen, feltaláljon valamit. Most röviden ennek az okát vizsgáljuk.

Közismert, mint csaponghatnak az ember gondolatai, mily gyakran elkalandoznak. Azonban megfigyelhető, ez nem jelenti azt, hogy az eredeti szál teljesen elenyészett volna. Csupán a tudatszint alá süllyedt és ott megy tovább a maga útján. Magamon figyeltem meg a következőt. Meglehetősen sok verset tudok kívülről, bőven vannak közöttük hosszabbak is. A megtanulásuk sorrendjében szoktam őket felmondani magamnak séta és más hasonló tevékenység közben. Gyakran megesik, hogy valahol kiesek a versfolyamból és máson kezdek gondolkodni. Amikor visszazökkenek a versekhez, akkor észrevehetem, hogy nem ott folytatom, ahol abbamaradhatott, hanem pár versszakkal vagy versekkel vagyok túl azon a részen, ahol elkalandozhattam. Azaz az elme párhuzamosan számos dologgal foglalkozhat egyszerre. Egyetlen gondolat sor tudatos, de közben több más szál is gombolyít. Valamennyi alkotás, legyen az újítás, felismerés vagy akár felfedezés közös jellemzője az, hogy már meglévő, ismert fogalmak között hirtelen új viszonyt, kapcsolatrendszert veszünk észre. Ezt az alkotók rokonszavai, az alakít és alkalmaz is megfogalmazza, utalva arra, a dolgok más kapcsolatba kerülnek, más módon használják őket. Az új, a nagy ötlet az alkotó ember elméjéből pattan ki. Nézzük meg, mint kerülhetnek össze, válhatnak egy gondolatmenet részévé olyan fogalmak, amelyek között korábban nem láttunk összefüggést.

Nem könnyű az újat felismerni. Egyrészt sokat kell tudni, számos fogalmat kell ismerni, és egy fogalom esetén részletesebben ismerni kell a hozzá kapcsolódó egyéb fogalmakat is. A felfedezés első lépése az ötlet, amikor is az elme két korábban még össze nem kapcsolt fogalom között talál összefüggést. Ha az ötlet értékesnek bizonyul, felfedeztünk valamit. Ha a gondolatmeneteink mindig ugyanazokon a pályákon futnának, újat nem lelhetnénk, mert nem támadna ötletünk. Akkor van esély az újra, ha két pálya mindkettőben előforduló vagy egymáshoz közeli fogalomnál találkozik és a gondolat sor nem az eredeti, hanem a másik pályán folytatódik. Így korábban nem kapcsolt fogalmak válhatnak egyetlen gondolat sor elemeivé. Erre a fenti, versmondásos esetemet hoznám fel példának. Néha észreveszem, hogy nem ott járok, ahol kellene, valamikor máshová ugrott az elmém és onnan folytatta. Nem könnyű meglegelni, hol történt a váltás. Elkezdem ott, ahol még biztosan nem váltottam és ha gépiesebben verselek, újra erre a másik pályára kerülök át. Jobban oda kell figyelnem, és akkor találom meg, hol vannak az a szó, amelyekhez érve az azonosság vagy hasonlóság miatt másik sorra és így másik versre váltottam át.

Amikor a gondolat sor váltása közben két addig nem kapcsolt fogalom egy lánc részévé válik, akkor a váltás helyén lévő fogalom vagy fogalmi hasonlóság szolgál az ötlet forrásául. Nem véletlen, hogy a felfedezés alapötlete a leírások szerint ellazult, féléber állapotban szikrázik fel. Ekkor a tudatalatt futó gondolat sorok közül kettő a fogalmi hasonlóság miatt összeér és megtörténik a váltás. Ekkor kapcsolódik össze a felfedezéshez vezető lánc és az eredmény tudatosodik. Arra riad fel az egyén, hogy beugrott a megoldás, a hosszú keresés, töprengés

eredménnyel járt.

Akár a verssorokat, a verset, úgy a fogalmak közötti viszonyt, a fogalmak összekapcsolódását leíró kapcsolatsorokat is meg kell tanulni. Általában a több nyelvet jól ismerők is anyanyelvükön gondolkodnak, elméjük ennek szavaival jelöli a fogalmakat, tudat alatt az anyanyelvre épülnek a gondolatmenetek. Minél több fogalomnál ágazhat el a gondolatsor, annál nagyobb az alkotás esélye. Az olyan nyelvben, amelynek szavai alakjukban hordozzák jelentésük, a gondolatmenet fogalmainak szóbokrai elágazási lehetőség sokaságát kínálják. Ugyanannyi tanulás után jóval több ötlete lehet a gyökrendszerű anyanyelven beszélő embernek, mert a szóbokrok jelenléte miatt jóval több és ráadásul más jellegű gondolatváltásra van esélye.

Ha valaki megakad valamilyen munkájában, nincs ötlete, hogyan tovább, kísérelje meg tiszta magyar nyelven megfogalmazni, hol tart. Ekkor hamar túljuthat a holtponton. Bárki meggyőződhet arról, ha az eddig általa is állandóan használt idegen eredetű szakkifejezést magyarra sikerül cserélnie, utána olyan összefüggéseket ismerhet fel, amelyekre addig nem gondolt. Ha valamelyik idegen eredetű szakszóra nem találjuk a megfelelő magyar kifejezést, az egyben annak is a jele lehet, hogy mi magunk sem értjük igazán, mit takar az illető fogalom. Nem véletlen a magyar népnév és a magyaráz ige közös része. Tiszta magyar nyelven beszélni nemcsak szép, hanem hasznos és gazdaságos is egyben. Sokat találgatnak arról, mi a titka annak, hogy a hazánkból elszármazottak között annyira sok nagyon nagy tudós és más kiemelkedő személy van. Ennek egy jelentős tényezője szerintük és szerintünk is a magyar anyanyelven való gondolkodás [4].

EGYÉNKÖZPONTÚ MAGYARSÁG

A gyökalapú nyelvünknek köszönhetjük, hogy magyar anyanyelvűként könnyen, pontosan és tömören fejezhetjük ki magunkat és hasonlóan könnyű megérteni, mit mondanak nekünk. Emiatt magyarul nehéz mellébeszélni, ködösíteni, hazudni, a másikat megtéveszteni, a másokra

figyelő számára nyilvánvalóak ezeknek jelei. Az elmúlt hatvan év közéleti viszonyai a magyar nyelvet is rontották, de joggal bízhatunk nyelvünk öntisztuló képességében. Szerencsére vezetőink között is vannak olyanok, akik tiszta magyar nyelven szólnak hozzánk. Megfigyelhető, akkor használnak idegen eredetű kifejezést, ha nem az egyenes úton járnak, amikor nem akarják, hogy felismerjük, igazából mi a szándékuk.

Kopp Mária felmérései [5] szerint a magyar ember törekvő és igényes, szeretne minél jobb teljesítményt nyújtani és a kóros lehangoltság (depresszió) akkor tör rá, ha nem hagyják teljesíteni. Továbbá az adatokból az is kiderült, hogy a magyar nép, a környező népektől eltérően erősen individualista, rajtunk kívül csak az angolszászok értékelik ennyire nagyra az egyént. Népünk individualizmusa nem önzésnek, önközpontúságnak, hanem egyéniség, röviden egyénközpontúságnak felel meg. Nem a másikat lessük, az mit csinál, hanem magunk szeretnénk a helyzetet átgondolni és úgy dönteni. Szinte mindenkinek van véleménye és ötlete, nemcsak a vezető értelmiséginek. Ez annyira természetes, hogy észre sem vesszük. Senki sem ütközik meg azon, ha akár a utolsó falusi lebújban az államtitkár híradóban elhangzott nyilatkozatát becsmérli valaki. Nyilvánvaló számunkra, hogy függetlenül attól, mennyire van lentebb a ranglétrán az illető az államtitkárhoz képest, abban a kérdésben még lehet igaza. Magától értetődőnek vesszük, hogy minden ép ember tudja, mi a jó neki és hagyni kell, hogy maga dönthessen. Nem hagyatkozunk olyan könnyen szabályra, a törvény betűjére, hanem a tényleges helyzetet mérlegeljük. Mindez feltételezésünk szerint anyanyelvünk érthetőségének, ötletekre hajlamosító szóbokros szerkezetének a következménye.

Az individualista magyarul az önközpontú, egyénközpontú mellett személyközpontút is jelenthet, ez utóbbi annyival több, amennyivel a személy több az egyénnél. A többlet a személynek a világ egészéért való felelősségérzetében mutatkozik meg. Míg az átlagos magyar egyénközpontú, a kevés önző, önközpontú mellett voltak és vannak közöttünk nem is olyan kevesen személyközpontúak is, akik tehetségüket és életüket a magyarság felemelésére tették és teszik fel. Egyénközpontúságunkból eredő magyar nemzeti sajátosság az értékrendi többféleséghez való ragaszkodás, annak elfogadása. Ezért történelmünk során a zsarnoki rendszer nem tudott meggyökerezni, az Aranybulla megszületése és a vallási békét hozó tordai országgyűlés határozatai népünk szellemiségének hű kifejezői. Nem véletlen, hogy az Aranybulla és a Magna Charta nagyjából egy időben született meg. Míg a szigetlét védelmében élő angolszászok a sok évszázados belső küzdelem után rájöttek, hogy jobb összefogni, mint egymást pusztítani, és azóta erőszakos indulataikat inkább kifelé irányítják, addig az Európa szívében élő magyarság történelme az állandó külső nyomás miatt nem követhetett az angolszászéhoz hasonló vonalat.

Az egyénközpontú gondolkodás nehézkessé teheti a közös törekvések megvalósulását: "Itten oltárt minden ember Ön bálványáért emel És az ilyen önző nemzet Életet nem érdemel" írta A

magyar nemzet című versében Petőfi 1845-ben. De válságos helyzetekben az egyénközpontúság előnyös. Igazi túlélő nép a magyar, a Kárpát-medence viharos történelme ilyenre nevelte a magyar embereket. Veszthet ugyan az ország háborúkat, és sokan odaveszhetnek közülünk, de mivel mindig vannak, akik megtalálják a megmaradás lehetőségét, a nép fennmaradt. Kifinomult népünk veszélyérzete. Jóelőre megérezzük, hogy kedvezőtlen fordulat fenyeget és a fennálló rendszer csak átmeneti. Csak azt nem tudjuk egy ideig, mi az igazi fenyegetés és mit tehetünk saját túlélésünkért. Ezért a csapások előtti időszakban Magyarországon megbomlik a rend. Bizonytalanná, dermedtté vagy éppen kapkodóvá válik a magyar, szeretné tudni, hogy mi várható és ő maga miként menekülhet meg. Nagy lehet később a pusztulás, viszont nem annyira teljes, mint amilyen lehetne, ha a nép nem volna olyan éber és az egésze felsorakozna valamilyen tökéletlen terv mögött.

Senki a világon szárazföldi háborúban nem tudta megállítani a mongol hadakat. Nekünk sem volt esélyünk és az ellenállás a végpusztulás veszélyébe sodorta a magyarságot. Éppen a tatárjárás előtti helykeresés segíthetett abban, hogy a nép nagyobb része menedéket talált és ahogy lehetett, ellenállt. Bár a Hunyadiak időlegesen fel tudták tartóztatni a törököt, a felemelkedő, hatalmas erőforrások felett rendelkező oszmán birodalom ellen kevés volt a magyarok ereje és hazánk földje másfél évszázadra Európa fő hadszínterévé vált. Nem csoda, hogy Mohács előtt akkora volt az útkereséssel járó felfordulás. De elértük, hogy a magyar állam nem semmisült meg. Mielőtt és miközben a törököket a keresztyén hadak kiűzték Magyarországról, mindenki kereste a helyét, ami felkelések sorához és a Rákóczi-szabadságharchoz vezetett. Ennek köszönhetően a Habsburg-birodalmon belül a magyar királyság viszonylag jobb helyzetbe jutott. 1956 októberében pedig, amikor a magyar nép túlnyomó többsége összefogott, a kommunista világrendszert alapjaiban megrendítő forradalmat és szabadságharcot robbantott ki és vívott meg.

Hogy micsoda erőt képvisel a magyarság, azt nemcsak forradalmi és szabadságharcai tanúsítják, hanem a békés időkben nyújtott teljesítményei is. Miután a törököket kiűzték, egy csak közel kétmillió magyarul beszélő népesség maradt meg és az elpusztult magyarság pótlására hatalmas tömegek települtek be Magyarországra. Elsősorban németül beszélők. Herder a 18. században komolyan aggódott a magyar nyelvért, veszendőnek ítélte. Mégis a rákövetkező században a kétmillió magyar származású képes volt egymilliónyi németet, félmilliónyi ugyancsak német nyelven beszélő zsidót és legalább egymilliónyi szlávot, örményt és egyebet a magyar nyelv önkéntes vállalására készíteni. Miképpen, nem könnyű megérteni. Hiszen az erő, a hatalom, a szervezettség és minden számbavehető tényező a németül beszélők mellett szólt, azaz Magyarországnak el kellett volna németesednie és a magyar nyelvnek már régen alig beszélt tájnyelvvé kellett volna silányulnia. Feltételezhetjük, hogy a magyarság vállalására nem csupán az egyénközpontú magyar nép befogadóképessége, hanem elsősorban a magyar nyelv ereje készítette a beolvadókat[6].

IRODALOM

1) <http://www.mma.hu/20120106-ii-czuczor-fogarasi-konferencia/234-juhasz-zoltan-a-gyoeekrend-szer-szamitogepes-vizsgalata>

2) Weszely Tibor: Bolyai János, Vince Kiadó, 2002.

3) Ország László, Futász Dezső és Kövecses Zoltán: Magyar-angol nagyszótár,

Akadémiai Kiadó, 1998; Ország László, Magay Tamás: Angol-magyar nagyszótár,

Akadémiai Kiadó, 1998.

4) Arról, hogy miképpen függ(het) össze a magyar nyelv szerkezete és a

magyar fizikusok sikeressége, lásd Balázs Nándor fejtegetéseit a Valóság

1990/12. számában. Ez a cikk bekerült a Staa Gyula szerkesztésében

megjelent Megszállottak. Öt magyar fizikus c. kötetbe (Typotex, 1991) is.

5) Kopp Mária - Skrabski Árpád: www.szazadveg.hu/files/kiadoarchivum/koppskrabski.pdf

6) Dobai István: Tűnődések a történelemről, azaz a mérhetetlen élet és az ember viszonyáról, különös figyelemmel Európára és a magyarokra, Püski Kiadó, 2004.

Elhangzott a Czuczor-Fogarasi Konferencián, Budaörsön, 2012. 10. 06-07. A közzétett anyag az előadás rövidített változata.

Dr. Végh László